

CHRISTOPHER DAWSON MUNKÁSSÁGÁNAK HELYE A BRIT KULTÚRAFILOZÓFIÁBAN

POGRÁNYI LOVAS MIKLÓS

Háborúban állunk, a tét az európai kultúra megmentése – hallani mostanában egyre gyakrabban. A kijelentés ebben az éles formájában egyesek szerint túlzás, mások szerint azonban egyáltalán nem. A „kultúrharc” kifejezés ugyanakkor bevett fordulat a 19. század második fele óta. De vajon pontosan minek kapcsán élünk ilyen erős, fegyveres összecsapásra utaló szavakkal? Van okunk harcra, vagy mindössze arról van szó, hogy az újságírók az évtizedek során hatásvadász kifejezéseket csempésztek be szóhasználatunkba?

Ha komolyan gondoljuk, hogy harcra van szükség, „fegyvert kell ragadnunk”, akár képletesen, akár szó szerint, legalábbis abban egyet kell értenünk, hogy a tét magas; valami igen fontos dologról van szó, ami kitüntetett jelentőséggel bír. Ha meg kívánjuk vizsgálni, hogy mit jelent e mély érzéseket kiváltó szó, zavarba ejtő sokszínűséggel találkozunk, mert a kultúra egymástól igen távol eső dolgokat is felölel. A négy akkordra épülő pop slágert és Wagnert; a dohos falusi kultúrházat és a négy évszázadon át épülő meaux-i Saint-Étienne katedrális. Alábbi írásunkban szeretnénk megvizsgálni e szó jelentését, és ebben egy zseniális katolikus történelemfilozófus, Christopher Dawson fog segítséget nyújtani. Az ő gondolataiban elmerülve próbáljuk megvilágítani, miben áll a kultúra jelentősége.

BEVEZETÉS

Mielőtt hozzálátnánk Dawson gondolkodásának ismertetéséhez, röviden áttekintjük, miként került a kultúra fogalma a brit történelmi, illetve politikai gondolkodásba.¹ E kifejezés jelentésének szabatos meghatározásáért folytatott küzdelem sok hasonló-

¹ A filológia tényként kezeli, hogy a kultúra szónak a „művelődéssel” rokon értelmű Cicerótól ered: „Atque, ut in eodem simili verser, ut ager quamvis fertilis sine cultura fructuosus esse non potest, sic sine doctrina animus; ita est utraque res sine altera debilis. Cultura autem animi philosophia est; haec extrahit vitia radicibus et praeparat animos ad satum accipiendos eaque andateis et, ut ita dicam, serit, quae adulta fructus uberrimos ferant.” Marcus Tullius CICERO: *Tusculanae Disputationes*, II, 5, 13.

ságot mutat a metafizikai fogalmak tisztázására irányuló erőfeszítésekkel. Az emberi gondolkodás olyan alapfogalmait, mint a tér, az idő, a lét vagy a lényeg olyannyira átfogó jelentéssel bírnak, hogy visszatérő viták tárgyai a filozófia történetének kezdete óta. A kultúra szó jelentése változatos, mert maga az élet: mindaz, ami az életet érdemessé teszi arra, hogy éljük – véli T. S. Eliot. Prohászka Ottokár szerint pedig a kultúra az isteni gondolatok megvalósítása.² Az a folyamat, melynek során az ember a maga tökéletlen módján a tökéletességre törekszik és a Teremtés művét igyekszik beteljesíteni. Olyan társadalmi jelenség, mely a végső elvekhez kötődik, de az emberi munka gyümölcse. A kultúra szorosan kapcsolódik a görög *σχολή* fogalmához, mely egyszerre utal a szabadidőre, illetve a helyre, ahol azt szívesen eltöltjük.³ Ennek latin származékából ered az iskola szavunk, mely azt az intézményt jelöli, ahol (kedvező feltételek esetén) a lélek művelése zajlik – állítja Josef Pieper.⁴ A kultúra célja a tökéletesedés, az ember lényegének kibontakoztatása – mind az egyénnek, mind a fajnak. Pieper szerint e kibontakozási folyamathoz hasznosan eltölthető *pihenőidőre/szabadidőre (Muße)* van szükség, mely teret enged a szellemi munkának. Ezzel szemben a német szóhasználatban a külsődleges, materiális célú társadalmi felépítményt „civilizációnak” nevezzük. A civilizáció a kultúra *sorsa*, melybe fejlődése végén eljut, ez a kultúra halála előtti stádium, mikor megszűnik az igazi bölcelet és a valódi tudomány – véli Spengler. A német gondolkodó munkásságának köszönhetően a kultúrákat ma többnyire életciklussal rendelkező, önálló entitásokként fogjuk föl, melyek az emberi személlyel mutatnak bizonyos fokú analógiát.⁵ Ám míg az emberi egyed nem képes arra, hogy megfiatalodjon, a kultúra képes új erőre kapni és gyökeres változásokat oly módon elviselni, hogy az nem jelenti korábbi önmagának megsemmisülését. A kultúra szó használata nyelvtérületenként eltérő vonásokat mutat: Franciaországban többnyire a civilizáció jelenti a magasabb rendű fogalmat, a *culture* pedig antropológiai értelemben a *civilisation* előzménye, csírája. Köznapi értelmében a művelődést jelöli, elsősorban az irodalmat, zenét és a képzőművészeteket. A fogalom legnagyobb hatású kidolgozója Rousseau, aki

² PROHÁSZKA Ottokár: „Miben nem szabad túloznunk?”, in *Uő.: Kultúra és terror*, Budapest, Szent István Társulat, 1927, 301–311. Különösen ideillik a 304–305. oldalakon található részlet: „Az ideális állapot mindenestre az volna, ha a külső és belső kultúra közt teljes harmónia uralkodnék, s ha az ember mindkét irányban tudná erőit s tehetségeit az Isten gondolatai szerint érvényesíteni. Az volna jó, ha a külső kultúra problémái s vívmányai nem zavarnák meg a hitet, s ha a kultúra térfoglalása s az élet kellemei nem gyöngíténék a szellemi s világfőlényes irányzatot. Az igazi haladásnak is az volna az érdeke, ha a világ s kultúrája támaszt találna a kereszténységben, s ha emberhez méltó kiegészítést s befejezést a lelki kultúrában keresné.”

³ <http://logeion.uchicago.edu/index.html#%CF%83%CF%87%CE%BF%CE%BB%CE%AE>

⁴ JOSEF PIEPER: *Muße und Kult*, München, Kösel-Verlag, 1948. Pieper e gondolatot a könyv első fejezetében fejti ki részletesen.

⁵ OSWALD SPENGLER: *A nyugat alkonya I.*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1995, első és második fejezet, de különösen a 194. oldal.

negatív jelenségként tekint az emberi művelődésre. A szóhasználat Johann Gottfried von Herder munkásságának köszönhetően Európa-szerte átalakul: az ő írásainak eredményeképpen jelenik meg a kultúra fogalmában a történelmi tartalom, sőt, ma már felvethető, hogy a kultúrfilozófia a történelemfilozófia egyik ága.⁶

A kultúra végül Immanuel Kant gondolkodásában nyeri el azt a jelentést, amely a keresztény kultúrfilozófiában meghatározóvá válik. Kant álláspontját összegezve azt mondhatjuk, hogy a *kultúra a moralitáson alapuló társadalmi rend*.⁷ Noha a kanti értelmezés nem vált általánossá az angolszász irodalomban, mégis jelentős karriert futott be. A meggyőződés, mely szerint a társadalom alapját vallásra épülő erkölcsi rend képezi, a Burke-féle angolszász konzervatív hagyományba is átkerül, és annak egyik központi gondolata lesz.⁸

A kultúra, a 20. század elején, Oswald Spengler munkásságában telik meg politikafilozófiai jelentéssel. Olyan keretrendszert jelöl, amelyen belül a moralitás értelmezhetővé válik. Ahány kultúra, annyi moralitás – állítja a német szerző.⁹ A társadalom erkölcsi rendje összefüggésben áll a kultúra metafizikájával, természettudományával, sőt még matematikai gondolkodásával is.¹⁰ A kultúra az emberi létezés eszménye, melyben a lélek megpróbálja megvalósítani önmagát az őt övező világ képében.¹¹ Akkor születik meg, amikor egy nagy lélek felébred, és kiemelkedik az „öslélekszerű állapotából”. Pontosan körülhatárolt táj talaján szökken szárba, majd virágba. Akkor hal meg, mikor az összes benne szunnyadó lehetőséget megvalósította „népek, nyelvek, vallási tanok, művészetek, államok és tudományok formájában”. Mikor a belső lehetőségek gazdagsága beteljesül, a kultúra civilizációvá merevedik.¹²

⁶ Ha elfogadhatónak tartjuk e módszertani lezserséget, és a kultúrafilozófiát a történelem filozófia egyik ágának tekintjük, úgy e tudományág művelői közé léphet a rotterdami Erasmus, Roger Bacon, Samuel von Pufendorf, Giambattista Vico, sőt, akár Ibn Khaldún is. Vö: Lutz GELDSETZER: *Kultúrfilozófia*, in BUIJDOSÓ Dezső: *Német kultúraelméleti tanulmányok 1*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999.

⁷ Ld. Immanuel KANT: „Az emberiség egyetemes történetének eszméje egy világpolgári szem-szögből”; „Válasz a kérdésre: Mi a felvilágosodás?”; „Az emberi történelem feltehető kezdete”, in Uő.: *A vallás a pusztta ész határain belül és más írások*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1974.

⁸ A kultúra jelentőségét a konzervatív gondolkodók gyakran fogalompárok segítségével tárgyalják. Vallás és kultúra kapcsolatáról ld. MEZEI Balázs: „Kultúra és vallás”, in Uő.: *Mai vallásfilozófia*, Budapest, Kairosz, 2010. Kultúra és közösség kapcsolatáról ír EGEDY Gergely: „(Multi) kultúra konzervatív olvasatban”, in Uő.: *Konzervativizmus az ezredfordulón*, Budapest, Magyar Szemle Könyvek, 2001.

⁹ SPENGLER: i. m., I, 539.

¹⁰ Spengler szerint a számokhoz való viszony sarkalatos jellemzője egy kultúrának. „A gótikus székesegyház és a dór templom kővé dermedt matematika” – állítja a német gondolkodó az első kötet első fejezetében. Uo., 109.

¹¹ Uo., 106.

¹² Uo., 187–188.

Lemond önmeghatározásáról,¹³ eltűnik belőle a moralitás, a szellem helyét átveszi az anyag,¹⁴ az organizmus helyébe a mechanizmus kerül.¹⁵ Spengler nem kevesebbet állít, mint hogy természettudomány sem létezhet vallás nélkül: eszerint például a nyugati fizika mechanikus gondolkodása a katolicizmus dogmatizmusát tükrözné.¹⁶ Minden kultúrának megvan a maga filozófiája a maga sajátos problémafelvetéseivel és az ahhoz kapcsolt módszerekkel együtt.¹⁷ A civilizációvá merevedés csalhatatlan ismertetőjegye, mikor a természettudomány ugyan felível, de a filozófusok már nem alkotnak a matematikában.¹⁸ Teret hódít a kauzalitás, mindig a *hatást* vizsgálják, már semmi sem eredeti.¹⁹ A nép mindig lelki egységet jelöl. A kései Római Birodalom népe Spengler szerint a keresztény hívek közössége volt, ma pedig a birodalmak és nemzetállamok nemzetei. A kultúra pusztulásának csalhatatlan ismertetőjegye a demográfiai válság.²⁰

A KULTÚRA AZ ANGOLSZÁSZ SZÓHASZNÁLATBAN

A *culture* sok más latin eredetű kifejezéshez hasonlóan francia közvetítéssel került át az angol nyelvbe a 15. században.²¹ Eleinte az ekevasat jelölte, mellyel a művelés zajlik, de Morus Szent Tamás, Francis Bacon és Thomas Hobbes használják elvont értelemben is.²² Hasonlóképpen jelenik meg Webster *Malfi királynő* című drámájában. Milton *The Readie and Easie Way to Establish a Free Commonwealth* című, 1660-as művében a tudománnyal, a vallásossággal és a művelődéssel összefüggő gyarapodás folyamatát jelöli.²³ A 18. századig azonban a kifejezés mindig összetett alakban fordul elő, azzal a szóval együtt használják, amely művelésre szorul.

¹³ Uo., 76.

¹⁴ A folyamatot Spengler gazdagon illusztrálja. Meglátása szerint az európai kultúra csúcsa a 17. században volt (Uo., 496.), az európai kultúra és a civilizáció határát pedig a 18-19. század fordulója jelenti (Uo., 458.).

¹⁵ Uo., 477.

¹⁶ Uo., 595.

¹⁷ Uo., 571.

¹⁸ Uo., Hatodik fejezet

¹⁹ SPENGLER: i. m., II, 78.

²⁰ Uo., 147–151.

²¹ Az ófranciában a *cultura* szó több alakot vett föl: a *couture*, vagyis a szabászat-varrászat is ebből ered. Bővebben ld. Raymond WILLIAMS: *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, New York, OUP, 1983, 87.

²² Morus: 'to the culture and profit of their minds'; Bacon: 'the culture and manurance of minds' (1605); Hobbes: 'a culture of their minds' (1651); idézi: WILLIAMS: i. m., 87.

²³ „spread much more Knowledge and Civility, yea. Religion, through all parts of the Land, by communicating the natural heat of Government and Culture more distributively to all extreme parts, which now lienum and neglected.” Idézi: WILLIAMS: i. m., 88.

Az angolszász politikai filozófia szóhasználatában a kultúra és a civilizáció fogalmak viszonya igen változatos.²⁴ Egyes szerzők a két kifejezést szinonimaként használják (Tylor, Huntington, Buchanan és korai műveiben Dawson is), mások pedig a civilizációt a kultúrák gyűjtőfogalmaként (Belloc, T. S. Eliot).

Etienne Vermeersch Kroeber és Kluckhohn szerint Edward Burnett Tylor az első szerző, akinek a *Researches Into the Early History of Mankind and the Development of Civilization* (1865), illetve a *Primitive Culture* (1871) című művei a legnagyobb hatást gyakorolták az angolszász konzervatív szóhasználatra. A kultúra szót mindmáig elsősorban szociológiai és antropológiai értelemben használják az akadémiai világban, ám van egy kisebbségének nevezhető hagyomány, melynek Tylor az egyik elindítója: ő kifejezetten a vallás és a kultúra jelenségének az alapvető összefüggéseit vizsgálta, a kultúra és a civilizáció fogalmát szinonimaként használva.²⁵ Tylor a kultúrát, mint mozgásban lévő, alakuló antropológiai jelenséget tárgyalja²⁶ és összetevőjeként határozza meg a vallási jelenségeket (babona, hiedelem, mágia, mitológia), a tudományt, de több fejezetet szentel az animizmusnak, a rítusoknak és ceremóniáknak is. A könyv későbbi fejezeteiből válik világossá, hogy a szerző a civilizáció fogalmát leginkább a modern kultúrára érti, míg a kultúrát egyaránt használja az archaikus társadalmak viszonyaira és a jelenkoriakra is. Megfogalmazása szerint a kultúra „tartalmazza a tudást, a hitet, a művészetet, a morált, a törvényeket, a szokásokat és minden egyéb készséget és szokást, amelyeket az ember a társadalom tagjaként szerzett.”²⁷

Az angolszász konzervatív esszéirodalom számunkra jelentős, személyiségében is izgalmas tagja az angol-francia vegyes házasságból származó Hilaire Belloc, aki korában elsősorban humoristaként volt ismert. Belloc G. K. Chesterton jó barátja volt, és társa a hitvédelemben. 1937-ben adta ki *The Crisis of Our Civilization* (1937)²⁸ című ironikus hangvételű munkáját. Ebben „katolikus kultúráról” és „keresztény civilizációról” beszél. Belloc szerint Európát a katolikus egyház hozta létre azzal, hogy befogadta a görög-római világ hagyományait, és azokat új élettel töltötte meg. Az egyház teremtette meg az európai kultúra egységét, életfilozófiáját, és kialakította

²⁴ Etienne Vermeersch KROEBER és KLUCKHOLN 1952-ben írott könyve a *Culture – A Critical Review of Concepts and Definitions* az első olyan átfogó mű, mely szisztematikusan áttekinti a kultúra fogalmának történetét, számba veszi jelentéseit. A szerzőpáros jelentős mértékben hozzájárult a kulturális antropológia kulcsfogalmának tisztázásához, de hasznos adalékokat nyújtott a filozófiai antropológia számára is, mely az emberi természetet vizsgálja a legmélyebb szinten. A szó – Kroeber és Kluckhohn elemzése szerint – a 19. század második felében kerül be a társadalomtudományi gondolkodásba.

²⁵ Edward Burnett TYLOR: *Primitive Culture*, Cambridge, University Press, 2010.

²⁶ Uo., 23–61.

²⁷ Terry EAGLETON: „A kultúra két fogalma”, *Lettre*, 2001 Tél, No. 43. Online hozzáférés: <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00027/eagleton.htm> (Letöltés: 2018. október 11.)

²⁸ Hilaire BELLOC: *The Crisis of Our Civilization*, London, Cassell and Company Ltd., 1937.

a fehér ember természetének arculatát. A keresztény civilizáció rengeteg külső és belső támadás, eretnokség ellenére is fennmaradt a történelem folyamán. Hatalmas területeket veszített, de végül ellent tudott állni a mohamedán térhódításnak, és a középkorban fokozatosan megerősödött. A 14. században azonban már láthatóvá váltak a hanyatlás jelei, ami a 16. századra katasztrófába torkollott, ami nem más, mint a *reformáció*. A kereszténység egysége ezzel – úgy tűnik – végleg megbomlott. A katolikus kultúra hanyatlásával egy időben gyorsan növekedett Európának a materiális világra vonatkozó tudása (*external knowledge*). Belloc jellegzetesen katolikus meglátása szerint az anyagi dolgok feletti irányítás kiteljesedése azonban együtt járt a szellemi igazságokat megragadó képesség elvesztésével, ami a harmincas évekre a kereszténység eddigi legnagyobb ellenségének, a kommunizmusnak a térnyeréséhez vezetett.

Mit nevezünk válságnak (*crisis*) az európai kultúrát illetően? – teszi fel a kérdést Belloc. A szerző a választ az angol *strain* (torzulás, rándulás, húzóadás, ficam) kifejezésbe sűríti bele: egy instabil egyensúlyi állapot, mely az alkotóelemek és körülmények között áll fenn. A kiutat az jelenti, ha helyrerántjuk a ficamot – amely további roncsolódással jár – bocsátja előre vészjóslóan. Hiszen a ficam nyomja az idegrendszeret és összezavarja az értelmi képességeket, az akaratot és az ítélőerőt. Ezeket vagy meg kell gyógyítani, vagy a dolgok a maguk útján mennek, ami az idegrendszer összeroppanásához vezet.²⁹ Belloc megoldása a spirituális és filozófiai szinten a katolicizmushoz való visszatérés, gazdasági téren pedig a Chestertonnal közösen támogatott disztributivizmus elképzelése.³⁰

²⁹ A szerző a probléma megértése végett áttekinti az európai kultúra történetét. Ennek során az alábbi posztulátumokat bocsátja előre: (1) Az igazság az arányosságban rejlik. Vagyis, ha történelemről beszélünk, nem pusztán tényeket kell megemlítenünk, hanem szem előtt kell tartanunk azok jelentőségét és a megfelelő összefüggésrendszerben kell találnunk őket. Leszögezi továbbá, hogy (2) bármilyen civilizáció kialakulása szempontjából a vallás bír elsőrendű jelentőséggel. Hozzáteszi: előfordulhat, hogy valaki a vallás helyett a filozófiára helyezi a hangsúlyt, ám ez a szekularizáció és az etatizmus térhódításának következménye. (3) Vizsgálódásaink során nem csupán az írott dokumentumokat kell vizsgálni, hanem a józan észre támaszkodva a történelmi hagyományt is. Végül kijelenti: (4) az igazi történelemírás tárgyilagos. Belloc: i. m., 1–19.

³⁰ Uo., 191–241. A disztributivizmusról bővebben: EGEDY Gergely: A „józan ész” konzervativizmusa – Gilbert Keith Chesterton”, *Vigília*, 2004/6.

A KULTÚRA CHRISTOPHER DAWSON MUNKÁSSÁGÁBAN

Hilaire Belloc után a következő kiemelkedő brit kultúraelmélet-alkotó immáron Christopher Dawson. A kultúra fogalma az ő gondolkodásában teljes mértékben összeforr a kereszténységgel, és az európai kultúra mint a kereszténység evilági felépítménye jelenik meg. Vallás és kultúra viszonyának vizsgálata, e két fogalom rendszeres egymásra vonatkoztatása képezi a brit filozófus munkásságának alapját.³¹ Eszerint minden nagy világvallás kultúrát teremt, és kulturális építmények nem maradhatnak fenn vallási megalapozottságuk nélkül.³²

Dawson az *Age of Gods*³³ című korai művében a kultúra négy összetevőjét különbözteti meg: (1) a *rassz*, avagy a genetikai faktor; (2) a *környezeti* vagy földrajzi tényező; (3) a *gazdasági* tényező; valamint az úgynevezett (4) *pszichológiai* vagy *gondolati* tényező. A jóval későbbi *The Formation of Christendom*³⁴ című műben ugyancsak négy alapelemet határol el egymástól, ám ezeket a következő névvel illeti: (1) *szociológiai* tényező, másképpen mondva a *társadalmi szerveződés alapelve*; (2) a *földrajzi* vagy *ökológiai* faktor, mely az adott kultúrának a természeti környezethez való adaptációját jelenti; (3) a *gazdasági* faktor, vagyis az emberek életmódja közötti kapcsolat, illetve azon kapcsolatok rendszere, melyek a megélhetést biztosítják az emberek számára; s végül (4) az *erkölcsi* tényező, vagyis az emberélet azon szabályai, melyek a viselkedési normákkal és a magatartási szabályokkal vannak kapcsolatban.

Dawson felfogásában minden társadalom egy adott világvallásra épül. Tehát ha egy társadalmat meg akarunk érteni, akkor először annak vallását kell megértenünk. E meggyőződés annyira alapvető a szerző számára, hogy egész életműve voltaképpen e gondolat kifejtése. Az angol filozófus szerint a vallás három lehetséges módon léphet be a társadalomba. Egyrészt természetes módon fejlődhet a társadalommal együtt, párhuzamosan formálódva az emberek életvitelével. Ennek jellemző példái az úgynevezett primitív társadalmak, de magasan fejlett kultúrák is létrejönnek ilyen módon: utóbbira szolgáltatnak példát a görögök. Másrészt a vallás önállóan, külsőleg is kialakulhat, és ezt követően kerül be egy, már szilárd társadalomba. Ez

³¹ Dawson legismertebb tanulmánykötete a témához kapcsolódóan: az eredetileg 1948-ban megjelent: *Religion and Culture* (London, Sheed and Ward).

³² Dawson kultúrafilozófiájának T. S. Eliot és Russell Kirk gondolkodásával való összefüggéseit részletesebben tárgyalom: „Vallás és Kultúra kapcsolata T. S. Eliot, Christopher Dawson és Russell Kirk filozófiájában”, in *Túl posztokon és izmusokon*, Budapest, MMA – L'Harmattan, 2015.

³³ Első kiadás: *The Age of the Gods: A study in the origins of culture in pre-historic Europe and the Ancient East*, London, J. Murray (New York, Sheed&Ward, 1933).

³⁴ New York, Sheed&Ward, 1970.

történt a buddhizmussal Kínában, illetve az iszlámmal Perzsiában. Végül pedig előfordulhat, hogy a vallás egy épp jelentős átalakulásban lévő társadalomba lép be: ez történt a középkori kereszténységgel Európában.³⁵ Dawson szerint a keresztény vallás az európai kultúra négy alapvető komponensének egyike, ti. a Római Birodalom politikai tapasztalata; a görög művelődés hagyománya; és a germán barbár hódító rassz-hozzájárulása mellett.³⁶

Dawson a népek, a természeti környezet, a materiális javak és a vallás egymáshoz való viszonyát alapul véve a társadalom kulturális változásának öt lehetséges módját határolja el: (1) a legalapvetőbb változás egy adott népnek a természeti környezetéhez való fokozatos adaptálódása során következik be. Amikor a működőképes életforma kialakul, a kultúra képes tartósan fennállni. (2) Egy nép új természeti környezetbe kerül, és ahhoz kell gyorsan, rugalmasan alkalmazkodnia. (3) Vándorlás okán, vagy háborúból kifolyólag előfordul, hogy két nép összekeveredik, és ez is új kultúra létrejöttét eredményezi. A történelem során ez fordult elő a leggyakrabban. (4) Negyedik verzióként pedig előfordul, hogy egy nép átvesz valamilyen új, anyagi jellegű elemet, ami fundamentális hatással lesz addigi kultúrájára. Az ilyen jellegű változások gyakran idéznek elő forradalmi gyorsaságú fejlődést, amely más tekintetben hanyatlással is együtt jár. (5) Egy nép kultúrája megváltozhat hitbéli újdonság vagy valamilyen rendkívüli tudományos fejlemény előtérbe kerülésének köszönhetően is.

AZ EURÓPAI KULTÚRA FEJLŐDÉSÉNEK SZAKASZAI

Dawson élete során többször is összegezte az európai kultúra fejlődésének történetét, s ennek során beazonosította a fontosabb fejlődési állomásokat. Mi Európa Dawson értelmezésében? A közös lelki hagyományt őrző népek társasága. E hagyomány három évezredet ölel fel, ennek megfelelően Dawson két fontos megállapítást is tesz. Először is, Európa határai nem esnek egybe a földrajzi értelemben vett kontinens határaival. Másodszor, az európai kultúra egyik kulcsfontosságú sajátossága a *dinamizmus*. A folyamatos mozgás, változás és a megújulás képessége teszi egye-

³⁵ Cristoper DAWSON: *Mediaeval Essays. A study of Christian Culture*, London & New York, Sheed&Ward, 1954. Idézi: John R. E. BLIESE: „Christopher Dawson: His Interpretation of History”, in *Modern Age*, 1979 Summer, 259–265.

³⁶ Bliese összefoglalását a *Making of Europe* első öt fejezetének tartalmára alapozza.

divé a mozdulatlan Kelethez képest.³⁷ E folyamat kibomlását hét korszakra osztja *Understanding Europe* című művében:³⁸

(1) A HELLENIZMUS KORA

A nyugati civilizáció a görög-perzsa háborúk idején született meg, mert a görögség ekkor ébredt tudatára először az ázsiai népektől való értékrendbeli és életmódbeli különbözőségének. Az ókori Hellaszban alakult ki az emberkép, mely a mai nyugati civilizációnak is sajátja. Itt születik meg a szabad (város)állam és a szabad ember fogalma, az állami széttagoltság és az ezzel párhuzamosan megélt összetartozás tudata. Tőlük ered tudomány-éthosunk: a közös gondolkodás, a racionális vizsgálódás és a nevelés (*paideia*)³⁹ hagyománya. Mindezek gyökeresen különböztek az akkor őket körülvevő népek szellemi elitjének kultúrájától.⁴⁰

³⁷ Dawson másutt a keresztény kultúra fejlődésének hat szakaszát különíti el: a nyugati oktatási rendszer válságáról írott könyvének X. fejezetében ekként összegzi a keresztény kultúra fejlődésének hat szakaszát: (1) Az egyszerű kereszténység az I. századtól a 4. századig tartott, ez az Egyház születésének kora. A pogány kultúra felszíne mögött, a föld alatt terjed az új vallás, lassanként elterjedve az egész Római Birodalomban. (2) Az egyházatyák kora a 4. a 6. századig terjedt. Ez a római-hellén világ megtérésének kora. A nagy egyházatanítók ekkor rakják le a római keresztény és a bizánci típusú keresztény kultúra alapjait. (3) A nyugati típusú kereszténység a 6. a 8. századig bezárólag alakul ki. Ebben az időszakban tér meg véglegesen Nyugat-Európa, majd fokozatosan a keleti népek, és lényegében kialakul a nyugati típusú kereszténység. A keleti kereszténység jelentős része pedig megsemmisül az iszlám hódítás miatt. (4) A középkori kereszténység időszaka a 11. századtól a 15. századig ível. Ez a nyugati kereszténység virágokra: teljes mértékben kifejlődik a sajátos keresztény öntudat, a sajátos társadalmi intézményrendszer, megjelennek a sajátos, csak ránk jellemző irodalmi és művészeti formák. (5) A keresztény egység felbomlása, a 16. századtól. a 18. századig zajlott le. Párhuzamos tendenciaként zajlott le ugyanakkor a nemzeti kultúrák felemelkedése. A keresztény egység nemzetek feletti voltát korábban a közös vallási küzdelmek biztosították. Ennek helyét azonban hamar elfoglalják a nemzeti identitások. Ebben az időszakban zajlik még egy nagy ívű, ám összességében sikeresnek nem nevezhető időszak, a kereszténység világméretű elterjesztésére Indiában, Kínában és Japánban. (6) A szekuláris kereszténység kora a 18. századtól kezdődően napjainkig bezárólag tart. A nyugati kultúra világhegemóniára tesz szert, ám megszűnik keresztény kultúrának lenni. A 19. és 20. században a keresztény intézményrendszert a forradalmi megmozdulások elsöprik. (Első kiadás: *The Crisis of Western Education*, With a specific program for the study of Christian culture by John J. Mulloy and John P. Gleason, London [New York, Sheed&Ward], 1961.) A felsorolás a 2010-es utánnomásban a 108–109. oldalakon található.

³⁸ Christopher DAWSON: „The Seven Stages of European Culture”, in Uő.: *Understanding Europe*, London, Sheed&Ward, 1952.

³⁹ <http://logeion.uchicago.edu/index.html#CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CE%AF%CE%B1> (Letöltés: 2018. október 11.)

⁴⁰ Jan Patočka szerint Európa lényege a görögök παιδεία szavában ragadható meg. A *paideia* a gyermeknevelésen túl az ember egész szellemi életét jelenti. Vő: MEZEI Balázs: „Európa mint

Ahhoz, hogy a hellén hatás tartósan érvényesüljön, számos olyan tényezőre is szükség volt, amelyek megléte nem közvetlenül a görögökön múltott. Ezek voltak mindenekelőtt a túlnépesedésből fakadó kirajzás, melynek köszönhetően a görög művelődés az egész ékei térségben elterjedt. A görög művelődés végső elterjesztését azonban Nagy Sándor, majd végül a rómaiak végezték el.

(3) A RÓMAI KOR

Európa területén a történelemben először és eddig utoljára a Római Birodalom égisze alatt jött létre olyan egységes állam, melyről elmondható, hogy Perzsiától az Atlanti-óceánig terjedt; a népeket egységes jogrend alapján kormányozta egyetlen uralkodó, és határait egységes hadsereg őrizte. A római kultúrát gyakran állítják szembe a göröggel, mint kevésbé absztrakt, sokkal inkább gyakorlatias, szervező, irányító jellegű és a katonai fegyelemre épülő jelenséget, sőt, olykor alacsonyabb rendűként tüntetik fel. Mindazonáltal tagadhatatlan, hogy egyedülálló módon tartósan fennállt, és erősebb közvetlen hatást gyakorolt a nyugati társadalmakra, mint Nagy Sándornak és utódainak teljesítménye. Rómának köszönhetjük a polgárokra épülő társadalmi rend eszméjét, az örök város teremtette meg azokat az útvonalakat és csatornákat, melyeken a hellenisztikus hagyomány tovább áradhatott. Cicero, Livius, Horatius és Quintilianus irodalma a görög irodalom recepciójára épült.⁴¹ A romanitás azonban nem csak a görög kultúra közvetítőjeként funkcionált: a keresztény hit a Római Birodalom katonai és kulturális tekintélyével érkezett meg a barbár nyugati népekhez, és így hatékonyan el tudta terjeszteni az új vallást is. Összeomlása előtt a Római Birodalom még egy nagy szolgálatot tett a leendő Nyugatnak: megteremtette a feltételeit a Római Katolikus Anyaszentegyház és a kánonjog túlélésének. A kereszténység és a Nyugat házassága igen különleges kapcsolat, ugyanis kultúránk alapját képező vallásunk maga sem európai eredetű, hanem Ázsia nyugati pereméről került be a hellenizált római világba. Üldöztetésekkel is megterhelte három évszázad után azonban a római civilizációval összeforrrva létrehozta kultúránkat. Mire a nyugati Római Birodalom mint politikai intézmény megsemmisült, a katolikus egyház már olyan erőssé vált, hogy képes volt a magaskultúra átmentésére és a lassan alakuló új világ fő identitásformálódó erejévé lett.

a filozófus útja – Patočka és Szókratész, *Kalligram*, 2003 december, valamint Uő.: „Európa és ami utána következik”, *Nagyvilág* 2001 május. <http://www.inaplo.hu/nv/200105/17.html> (Letöltés: 2018. október 11.)

⁴¹ Dawson igazából ennél éleesebben fogalmaz: „Latin literature and education as represented by Cicero and Livy, Horace and Quintilian, represent a *simplified version of Hellenistic culture* which was better suited to the needs of the new peoples of the West than the Greek original.” (kiemelés tőlem – PLM)

„Míg a latin Nyugat káoszba és barbárságba merült, a Keletrómai birodalom nemcsak hogy fennmaradt, hanem egy új civilizáció központja lett.”⁴² – írja Dawson az *Európa születése*⁴³ című művében. E fejlődés története a nyugati történetírás mostohagyereke, messze nem kapta meg azt a figyelmet, melyet megérdemelt volna. A bizánci kultúra ugyanis nem a haldokló klasszikus ókor folytatása, hanem egy önálló képződmény, mely egyfelől a középkori európai kultúra nélkülözhetetlen háttere, másfelől alapvető hatást gyakorolt az iszlámra is. Dawson felhívja a figyelmet: Bizáncot nem érthetjük meg, amíg csak gazdagságával és politikájával foglalkozunk. A Keletrómai Birodalom minden más államnál vallásosabb volt, kifejezetten vallási megnyilatkozásokkal fejezte ki magát. Mit jelent ez? A mai nyugati embert a társadalmi létnek elsősorban az anyagi feltételei érdeklik. Hajlamos olyasvalamiként tekinteni a vallásosságra, mint ami leginkább az ember magánéletéhez tartozik. A bizánciak, és egyáltalán a középkori ember számára a vallási élet volt az elsődleges, a világi dolgok pedig pusztán másodlagosak. Életük vallásos félelmekkel és reményekkel volt teli és a túlvilági létezők éppoly valóságosak voltak számukra, mint a birodalom hatalmasságai.⁴⁴

(4) A KELETI ÉS A NYUGATI KERESZTÉNYSÉG KIALAKULÁSÁNAK KORA

A kereszténység terjedése a középkori népvándorlások miatt nem volt problémamentes. Az ismétlődő viking és magyar támadások véget értek e népek megtérésével, aminek következtében végül beilleszkedtek a keresztény nemzetek közösségébe. A délről érkező muszlim invázió ellenben tartósan veszélyeztette a keresztény királyságok és a feudális hatalmi centrumok működését. Az Egyház és a barbár királyságok szövetsége azonban sokáig átsegítette a kereszténységet ezen a kihíváson is.⁴⁵ Az új európai fejlődés nyugati fókuszpontjában a Frank Királyság állt. Feléje konvergáltak a kor kulturális erői, és elsőként tett kísérletet arra, hogy a nyugati

⁴² A mű *Európa születése* címmel jelent meg egy igen rossz minőségű, és azóta különösen elavult magyar fordításban (Budapest, Athenaeum, 1938, 115). Az angol eredetiben Dawson nem a *civilization* szót használja, hanem a *culturet*: “While the Latin West was gradually sinking into chaos and barbarism, in the East the Empire notonly survived but became the centre of a new movement of culture. The history of this development has suffered more from depreciation and neglect than that of any other phase of European culture.”

⁴³ Christopher DAWSON: *The Making of Europe: An Introduction to the History of European Unity*, London, Sheed and Ward, 1932.

⁴⁴ DAWSON: *Európa születése*, i. m., 121.

⁴⁵ A vallás szerepe a középkori társadalomban és a művelődésben Dawson visszatérő témája. Ld. még. „Christian Culture and the Lives of the Saints”, Harvard University Lecture, 1958. Online hozzáférés: <http://www.catholiceducation.org/en/education/catholic-contributions/christian-culture-and-the-lives-of-the-saints.html> (Letöltés: 2018. október 11.); valamint:

kereszténység számára politikai egységet teremtsen.⁴⁶ A Karolingok és a pápaság szövetsége időlegesen politikai stabilitást biztosított a kontinensnek, amelyben a középkori kultúra virágzásnak indulhatott.⁴⁷

(5) A KÖZÉPKORI KERESZTÉNYSÉG IDŐSZAKA

A középkorban jelennek meg és terjednek el az európai kultúra olyan alapvető intézményei, mint a 7. században megjelenő nyugati típusú szerzetesség, később pedig az egyetem, illetve a parlament. Az egyetem a társadalom által felhalmozott tudás első számú átörökítő közege, mely a kutatás és a politikai elit újratermelését is biztosítja. A parlamentek pedig a demokratikus államokban a képviselőket megtestesítői.

A 12. századtól kezdve az érett középkor nemzetközi elitje szisztematikus filozófiát alkotott, új típusú irodalom jelent meg, és elterjedt a lovagi eszmény, mint az európai férfi ideális magatartási modellje. A kor művelődése a kereszténységnek a sajátosan karoling felfogásán alapult. Ebben az időszakban a pápa, a keresztény népek fejeként, megerősítette a világi uralkodók fölötti hatalmát. A VII. Gergelytől VIII. Bonifác pápáig terjedő bő kétszáz éves időtartam teokratikus korszaknak tekinthető, hiszen a kereszténység társadalmi hierarchiájának csúcán a spirituális hatalom tekintélye állt. E teokratikus internacionalizmus a középkori kultúra csaknem minden aspektusában jelen van, mindenekelőtt a kereszties hadjáratokban, melyek nemzetközi összefogással végrehajtott projektumok voltak a kereszténység legnagyobb ellenségével, az iszlámmal szemben. A szerzetes- és lovagrendek a kereszténység nemzetközi szervezetei voltak, míg az egyetemek nemzetközi tudásközpontok; a latin nyelv mint a kor tudományos, liturgikus és közvetítő nyelve maga is a kultúra nemzetközi jellegét erősítette. E csodálatos virágzásra azonban súlyos csapást mért először a mongol invázió, majd a török hódítás, melynek következményeképpen megsemmisült a Bizánci Birodalom és az iszlám tartósan megvetette a lábát Európa középső területein. Ezt követően az európai kultúra súlypontja nyugatra tolódott.⁴⁸

„Christianity and the Soul of the West”, Online hozzáférés: <http://www.geocities.ws/dawsonchd/articles/Dawson9.htm> (Letöltés: 2018. október 11.)

⁴⁶ A vallásnak a nyugati kultúra létrejöttében betöltött szerepéről ld. még bővebben: Christopher DAWSON: *Religion and the Rise of Western Culture*, New York, Doubleday, 2008. A kötet az Edinburgh-i Egyetemen 1947 és 1949 között tartott előadásorozat szerkesztett változata.

⁴⁷ A kereszténység kialakulása Dawson egyik visszatérő témája. *The Formation of Christendom* címmel 1965-ben megjelentetett egy tanulmánykötetet, mely a nyugati kereszténység kialakulását és történetét vizsgálja történelmi, politikai kontextusban. Eredeti kiadás: Sheed and Ward, New York.

⁴⁸ Christopher DAWSON: *Medieval Essays*, New York, Sheed and Ward, 1954. Ez a mű kifejezetten a középkori kereszténység történetét vizsgálja. A kötet feltárja a kereszténység és a birodalom-

(6) A VALLÁSI EGYSÉG MEGBOMLÁSA ÉS A HUMANISTA
KULTÚRA KIALAKULÁSÁNAK KORA

Az iszlám közép-európai térhódításával egy időben kedvezőtlen folyamatok zajlottak le a nyugati területeken is. A pápaság, a királyság és az uralkodó osztályok szövetségén alapuló kKaroling stílusú kereszténység vallási és politikai egysége megbomlott: a mediterrán térség reneszánsza a helyi jellegzetességeknek kedvezett, „a pápaság kezdett egyre erőteljesebben itáliai jelleget öltetni”,⁴⁹ az új, humanista kultúra patrónusává vált. Mindezek pedig igen kedvezőtlenül találkoztak az északról jövő megújulási igényekkel. Mindezek eredményeképpen Európa szuverén államok közösségévé bomlott fel, amelyben a világi uralkodó hatalmát már korántsem korlátozta annyira a lelki hatalom vezetője. Ezen folyamatokat vallási szempontból szemlélve azt kell állítanunk, hogy a kereszténység egységének ekkortájt bekövetkezett megbomlása olyan tragikus csapást mért kultúránkra, melyet azóta sem tudtunk kiheverni.⁵⁰

A latin nyelv szerepe azonban továbbra is rendkívül erős maradt a művelődés területén, és a reneszánsznak köszönhetően ismét felértékelődött a hellén örökség, mely a 15. századtól kezdve egyre erősödő befolyással bírt a nyugati nevelésre és gondolkodásra. Az iszlám hódítás két szempontból is történelmi jelentőségű fordulatot hozott a nyugati kultúrában. Egyfelől az összeomló bizánci birodalomból óriási mennyiségű kultúrkinccs: tudományos, filozófiai művek kerültek nyugatra. Másfelől, azáltal, hogy a törökök elvágta a keletre irányuló régi kereskedelmi útvonalakat, új átjárók után kellett nézni. Ez pedig elhozta a nagy földrajzi felfedezések korát, melynek eredménye Amerika felfedezése és meghódítása.⁵¹ A felfedezések kora az európai hatalmak közötti fokozódó rivalizáláshoz vezetett, ami kitermelte a reneszánsz államvezetés tudományát (Machiavelli, Grotius, Bodin). A politikaelméletben a vesztfáliai béke nyomán született meg a hatalmi egyensúly vagy erőegyensúly elve.⁵²

forma kapcsolatát, vizsgálja állam és egyház kapcsolatát, és megvilágítja a középkori egyházi kultúra szerepét a nyugati tudomány létrejöttében.

⁴⁹ DAWSON: *Understanding Europe*, i. m., 29.

⁵⁰ A kereszténység egységének kulturális és politika következményeiről, valamint a reformáció szerepéről bővebben ld. Christopher DAWSON: *The Dividing of Christendom*, San Francisco, Igantius Press, 2008.

⁵¹ Vö: MEZEI Balázs: „Europa aeterna – merre tovább, Óvilágunk?”, *Mandiner*, 2017. szeptember 18., http://mandiner.hu/cikk/20170918_mezei_balazs_europa_aeterna_merre_tovabb_ovilagunk (Letöltés: 2018. október 12.); valamint Uő.: „Az örök magyarságról az örök Európában” 2017. szeptember 21., http://mandiner.hu/cikk/20170920_mezei_balazs_az_orok_magyarsagrol_az_orok_europaban (Letöltés: 2018. október 12.).

⁵² A kereszténység és a humanizmus kapcsolatáról ld. még: Christopher DAWSON: „Christianity and the Humanist Tradition”, „The Dublin Review”, Winter, 1952. <http://www.ewtn.com/library/HOMELIBR/DAWCHT.TXT> (Letöltés: 2018. október 12.)

(7) A FORRADALMI KOR

A reneszánsz utáni Európa arisztokratikus civilizációja XIV. Lajos korában érte el csúcspontját. Ahogyan erősödött az udvari kultúra, úgy gyengült az egyházi befolyás. A 18. századra a társadalom vezető rétege gyors szekularizációnak indult.⁵³ A humanista körök és a királyi udvarok, valamint az arisztokrata szalonok új szövetsége lehetővé tette, hogy az erőteljes keresztényellenes karakterrel bíró, francia típusú humanizmus néhány generáció alatt szétterjedjen az egész kontinensen.⁵⁴ A humanista tudományoszmény, a felvilágosult despotizmus és a racionalizmus e sajátosan francia változata valóságos ellen-kereszteshadjáratot indított a „fanatizmus és a babona sötét erői ellen”, melyet az Egyházban látott megtestesülni. Franciaországban a felvilágosodás lassanként egyfajta különös, szekuláris ellen-vallásosság alakját kezdte öltetni, mely túlzottan bízott az emberi értelem képességeiben, és egy új forradalmi kultuszt termelt ki magának. Ez utóbbi az emberi jogok 1789-es nyilatkozatában csúcsosodott ki, amelyet az emberiség határtalan fejlődésében való bizalom alapozott meg.⁵⁵ A racionalizmus teret hódított a teológiában, a tudományban és az államszervezésben is. E fejlemények végső soron a felvilágosodás kiteljesülését hozták el.

Ezen új hitek politikai következménye lett a politikai demokrácia és a gazdasági liberalizmus. A felvilágosodás a papok és a királyok elnyomásától akarta függetleníteni az embert, ám a hagyományokkal szakítani akaró, kultúraellenes forradalmi gondolkodás, a *raison* önhitt gögje jakobinus terrorban és Napóleon császárságában érte el csúcspontját.

Ugyanezen időszak Angliát is átalakította, de egészen más módon. Az udvar és a szalonok jelentősége itt csekélyebb volt, mint a kontinens némely államában, a hatalom leginkább a nagybirtokosok kezében összpontosult, akik befolyásukat a parlamentáris intézményeken keresztül érvényesítették. Az angol társadalom is

⁵³ Ld. még: Christopher DAWSON: „The Challenge of Secularism”, *Catholic World*, 1956. Online hozzáférés: <https://www.catholicculture.org/culture/library/view.cfm?recnum=2736> (Letöltés: 2018. október 12.); valamint UÓ.: „Civilisation in Crisis”, Online hozzáférés: <http://www.catholiceducation.org/en/culture/catholic-contributions/civilization-in-crisis.html> (Letöltés: 2018. október 12.)

⁵⁴ E problémáról részletesen és alaposan ír MOLNÁR Tamás: *Az ellenforradalom* c. művében (Budapest, Kairosz, 2005).

⁵⁵ Vö. Christopher DAWSON: „The European Revolution”, *The Catholic World*, 1954. <https://www.catholicculture.org/culture/library/view.cfm?recnum=143> (Letöltés: 2018. október 12.); továbbá UÓ.: *The Outlook for Christian Culture.* Chapter I, in UÓ.: *The Historic Reality of Christian Culture: A Way to the Renewal of Human Life* (New York, Harper & Brothers Publishers, 1960, 13–30).

átesett egyfajta szekularizáción, ám ez más jellegű volt, mint a franciaországi.⁵⁶ A keresztény hagyomány és a tudományos felvilágosodás közötti viszony nem éleződött ki olyan erőteljesen, ellenben a szektásodás mértéke messze meghaladta a kontinentális fejleményeket, s ekként a kereszténység egysége ott is érzékenyen megsérült. Ugyanakkor ez az időszak volt Anglia nagy százada: a napóleoni háborúk lezárását követően a szigetország fokozatosan kiépítette gyarmatbirodalmát és világhatalommá vált.⁵⁷

(8) EURÓPA FELBOMLÁSÁNAK KORA

A 20. század első felében a felvilágosodás és a nacionalizmus káros folyamatai kiteljesedtek. A két pusztító világháború olyan társadalmi és erkölcsi rombolást vitt véghez, melyekhez fogható nem volt még Európa történetében.⁵⁸ Megsemmisültek a Közép- és Kelet-Európa nagy államai, és a II. világháborút követően olyan megosztottság jött létre, mely a kontinens keleti felét hermetikusan leválasztotta a nyugatiról és erőnek erejével megkezdte a hagyományos európai kultúra kiirtását.⁵⁹

Dawson azonban a hidegháború idején sem adta át magát a pesszimizmusnak. Meglátása szerint az európai kultúra lényegéhez tartozó dinamizmus egyszerre állítja kihívások elé a keresztény kultúrát és biztosítja a megújulás, a vitalitás lehetőségét is. A kereszténység annyira életigenlő, nyitott és eleven szellemű, hogy minden korban képes volt alkalmazkodni a változásokhoz, magába olvasztani azt, ami lényegével nem ellentétes. Éppen ezért tudott mindig is ellenállni a zárt és az immanens világot megvető gnosztikus elemek beszivárgásának, mely a földi létet lényegénél fogva gonosznak tekintette. A kereszténységnek és kultúránk fennmaradásának kulcsa, hogy meg tudjuk-e őrizni a megújulásra való készségünket – zárja a gondolatmenetet Dawson.⁶⁰

⁵⁶ Ld. még: Christopher DAWSON: „English Catholicism and Victorian Liberalism”

<https://www.ewtn.com/library/HOMELIBR/DAWENGCA.TXT> (Letöltés: 2018. október 12.)

⁵⁷ A humanizmusról, felvilágosodásról és a szekularizációról bővebben: DAWSON: *The Crisis of Western Education*, i. m., első és harmadik rész.

⁵⁸ Ld. még Christopher DAWSON: *Religion and Modern State*, London, Sheed and Ward, 1935; valamint Uő.: *The Judgement of Nations*, London, Sheed and Ward, 1943.

⁵⁹ Dawson előfeltételeiből adódóan a keresztény kultúra története nem tárgyalható az európai kultúra történetétől, illetve az egyetemes egyháztörténettől függetlenül. A szerző egyháztörténeti korszakolása az első ízben 1960-ban megjelentetett *The Historic Reality of Christian Culture. A way to the renewal of human life* (Religious Perspectives, no. 1, London, Routledge and Keegan Paul Ltd., 1960.) c. művében, a 47. oldalon található.

⁶⁰ Vö. „...the progressive movement to a full stop, and thus bring about a static society which has mastered social change to such a degree that it no longer possesses any vital momentum.” *The Movement of World Revolution*, London, Sheed&Ward, 1959, 109.

ÖSSZEGZÉS

A vallási tapasztalat egzisztenciális jelentőségű az ember számára, ezért önálló filozófiai, történelmi, antropológiai és szociológiai elemzést kíván – figyelmen kívül hagyása esetén az emberi cselekvés végső mozgatórugói érthetetlenek. Christopher Dawson éppen ezért méltatlanul mellőzött gondolkodó, noha T. S. Eliot szerint a legnagyobb szellemi hatással volt Nagy-Britanniára a maga idejében.⁶¹ Egyik avatott ismerője, John J. Mulloy szerint mélységében, körültekintő elemzésében felülmúlta nagy elődeit, Spenglert és Toynbeet is.⁶² Dawson ugyanis rámutatott: a felvilágosodás és az annak nyomán fellépő pozitívizmus képtelen átfogóan megmagyarázni az emberi lét végső okait és céljait. Életművén keresztülhúzódik a meggyőződés: a vallás jelenti azt a cementáló erőt, amely egy családot, egy társadalmat vagy még egy annál is nagyobb politikai közösségeket képes egységbe tömöríteni, megszabni alapvető cselekvési normáit. Dawson világossá teszi: a kereszténység az, ami Európa fennmaradását biztosítja. Mégpedig e vallás egyedülálló, kettős karaktere miatt: az örök időkre érvényes krisztusi tanítás konzervatív, megőrző karakterű, a kereszténység dinamizmusa és nyitottsága pedig az önazonosság megőrzése mellett lehetővé teszi a szüntelen megújulást.

Dawson történelemre irányuló érdeklődése nem pusztán tudományos. A szerző befolyásolni kívánt: feltárni a keresztény kultúra nagyságát, rámutatni egyedülálló értékére, és ezzel hozzájárulni a szekularizáció feltartóztatásához, a politikai közösség és a kultúra felbomlásának megállításához. Ennek érdekében bizonyos kívánalmakat is megfogalmazott a keresztények közösségével szemben. A kereszténységnek ismét reményt kell adnia az emberek számára: menedéket nyújtani a történelem során megtapasztalt nagy, kiismerhetetlen és gonosz erőkkel szemben.⁶³

A szekularizáció elleni harc során a keresztényeknek elsősorban az oktatásra, mindenekelőtt a felsőoktatásra kell figyelniük. Az elvilágiasodás ugyanis itt támad

⁶¹ Adam SCHWARTZ: „Sitting Still with Christopher Dawson”, *Touchtone Magazine*, 1999 April. Online hozzáférés: <https://www.touchstonemag.com/archives/article.php?id=12-02-046-b> (Letöltés: 2018. október 12.)

⁶² John J. MULLOY: „Continuity and Development in Christopher Dawson’s Thought”, in Christopher DAWSON: *The Dynamics of World History*, New York, Sheed and Ward, 1956., 427-433.

⁶³ „The new Babylon is threatened by an even more catastrophic and suicidal end than any of the world empires of the past. Thus we find ourselves back in the same situation as that which the Christians encountered during the decline of the ancient world. Everything depends on whether the Christians of the new age are equal to their mission whether they are able to communicate their hope to a world in which man finds himself alone and helpless before the monstrous forces which have been created by man to serve his own ends but which have now escaped from his control and threaten to destroy him.” *The Historic Reality of Christian Culture* i. m., 67.

a legerősebben, és itt képes a leghatékonyabban elszabotálni a keresztény kultúra továbbadását, mert aláássa a terjesztés intézményi előfeltételeit. A keresztény ellentámadásnak erre a területre kell irányulnia, ugyanis a Leviathán gyenge pontja az agya.⁶⁴ Dawson ezért utolsó műveinek egyikét *The Crisis of the Western Education* az európai oktatás történeti áttekintésének szenteli. Az 1961-ben megjelent könyv Dawsonnak az USA-ban való tartózkodása alatt született, mikor a „Római katolikus tanulmányok” professzora volt a Harvard egyetemen. A mű, amellett, hogy értékeli az USA oktatási rendszerének helyzetét, meghatározza a nyugati művelődés lényegi vonásait és megállapítja szerepét a nyugati kultúrán belül. A szerző két fő hagyományt különböztet meg a nyugati oktatási rendszeren belül: az egyik a szabad művészeteké, és a gyermekek szabad polgárrá válását szolgálja, a másik pedig a platonikus tradíció, mely magasabb rendű lelki célok megfogalmazását jelöli meg feladatául. Ez utóbbi helyére idővel a keresztény tanítás került, de a szabad művészetek a mai napig a közoktatás alapjául szolgálnak. A 19. század során azonban a szekularizáció és a haszonelvűség fokozatosan visszaszorította a teológiai alapú képzést. A nyugati kultúra széttöredezése és a kereszténység térvesztésének feltartóztatása végett Dawson egy programot dolgozott ki, mely a keresztény kultúra alapos megismerésén keresztül tudatosítaná a nyugati polgárok hovatartozását. Az összegzés a korai „egyszerű kereszténységgel” kezdi az elemzést és a „szekularizált kereszténységgel” zárja a probléma tárgyalását.⁶⁵

Feltehetjük a kérdést: Vajon mi visz rá egy embert arra, hogy életét egy nagy témának szentelje? Miért koncentrál egy emberöltőn keresztül arra, hogy megértse és megértse kultúra és vallás közös, elszakíthatatlan fennállásának mibenlétét? És vajon miért dűl gazdasági, politikai frontokon is zajló kultúrharc Európa szekuláris és keresztény erői között a 21. században?

Azért mert a keresztény kultúra az a végső kontextus, melybe magyarként, európaiként beleszületünk, amely életünk külső feltételeit és lelkünk belső rendjét egyaránt meghatározza. A kultúra filozófiai vizsgálata ekként nem hanyagolható el, hiszen az a keresztény ember számára nem más, mint önazonosságának társadalmi léptékű, történelmi távlatú szemlélete.

⁶⁴ Uo., 87.

⁶⁵ A könyvről, és általában Christopher Dawson tudományos munkásságáról bővebben és megbízhatóan az alábbi honlapon lehet tájékozódni. Az oldalt Dawson unokája, tudományos hagyatékának rendezője üzemelteti: <http://www.christopherdawson.org.uk/works/politics-society/the-crisis-of-western-education/> (Letöltés: 2018. október 12.)

HÍREK
